

PÁLFFY GÉZA

A magyar nemesség I. Ferdinánd bécsi udvarában

Az 1526. évi mohácsi vereséget követően, I. Ferdinánd mintegy negyvenesztendő uralkodása alatt a Magyar Királyság történetének egyik legnagyobb korszakváltása zajlott. A politikai, katonai és államigazgatási változások¹ mellett azonban Ferdinánd osztrák főherceg 1526 végi magyar királlyá választása teljesen új helyzetet teremtett a magyarországi politikai elit, a korábban a Jagelló-uralkodók budai udvarában oly befolyásos magyar nemesség számára is. Az 1526-os esztendő a magyar királyi udvar történetében ugyanis hosszú távra meghatározó változásokat hozott: nevezetesen olyan alapvető és utóbb csaknem visszafordíthatatlan átalakulást, amely az uralkodói udvarok kora újkori történetében igen érdekesnek és talán még európai vonatkozásban is figyelemre méltónak nevezhető. Az alábbi rövid összegzésben ezen alapvető változásokra szeretném felhívni a figyelmet.²

1. Két udvari struktúra Magyarországon a Mohács utáni évtizedekben

Bár már maga a mohácsi csata is hatalmas veszteséget jelentett a budai udvart irányító magyar politikai elit és nemesség számára (hiszen hat főpap, egytucatnyi báró és sok száz nemes esett el), a magyar királyi udvar számára az igazi változást mégsem ez jelentette. A valódi fordulatot az hozta, hogy Ferdinánd király 1527. november 3-i, székesfehérvári koronázását követően pusztán néhány hetet (egészen pontosan 1528. január 20-tól február 6-ig) tartózkodott elődei székelylén, és február elején távozott a magyar fővárosból.³ Magyar királyi udvara tehát ténylegesen csak e rövid időszakban létezett,⁴ és ekkor is meggyengült ál-

1 Az általánosan ismert összefoglalók mellett további irodalommal ld. Kenyeres István és E. Kovács Péter e számbeli tanulmányait.

2 Cseh kitekintéssel részletesebben *Václav Bůžek–Géza Pálffy*: Integrace šlechty z českých a uherských zemí ke dvoru Ferdinanda I. *Český časopis historický* 101(2003) 542–581.

3 1527. nov. 19-től 1528. jan. 17-ig Ferdinánd Esztergomban tartózkodott, a karácsonyt is itt ünnepelte. *Anton von Gévay*: Itinerar Kaiser Ferdinand's I. 1521–1564. Wien, 1843. oldalszám nélkül.

4 Vö. *Thallóczy Lajos*: Lamberg Kristóf I. Ferdinánd király fővadászmestere Budán. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 1(1894) 111–124.

lapotban, hiszen a késő középkori budai udvar nemességének egy része, nevezetesen néhány főúr mellett elsősorban a köznemesség jelentős csoportja, Szapolyai János király pártján állt.⁵ Mindez egyúttal azt jelentette, hogy az egykori budai királyi udvarnak két örököse lehetett: a két legitim magyar király jövendőbeli udvarai. A körülmények azonban fél évszázad alatt különleges módon végül úgy hozták, hogy a késő középkori magyar királyi udvar jellegzetességeit⁶ János király erdélyi fejedelem-utódai örökítették inkább tovább.

Ferdinánd önálló magyar királyi udvara 1528 elején Magyarországról való távoztával tehát örökre megszűnt. Pontosabban szólva: mivel Ferdinánd a magyar nemesség sokszori kérelmére sem tartotta, de ténylegesen nem is tarthatta székhelyét Magyarországon, ezért az osztrák és a cseh tartományok, valamint a Magyar Királyság közös kormányzásának (uniójának) köszönhetően a magyar király udvara egyesült az osztrák főherceg, a cseh király, sőt 1556/1558 után az immáron Bécsben székelő német-római császár udvarával.⁷ Valójában hasonló helyzet alakult ki, méghozzá igen hosszú időre, mint a középkorban a Magyar és a Horvát Királyság „perszonáluniójában”, amelyben külön horvát királyi udvar nem, csak egyetlen közös budai királyi udvar létezett.

Jóllehet az egykori középkori önálló magyar királyi udvar megszűnt, azaz Bécsben csak egy közös udvar működött, a Habsburgok kormányozta, megfo-

5 Barta Gábor alapvető kutatásai mellett (*Barta Gábor: Konzolidációs kísérlet Magyarországon a mohácsi csatavesztés után. [Szapolyai János király kormányzása 1526. november–1527. augusztus.] Századok 111[1977] 635–680., ill. Uő: Illúziók esztendeje. [Megjegyzések a Mohács utáni kettős királyválasztás történetéhez.] Történelmi Szemle 20[1977] 1–30.*) minderre ld. még Besenyei József e számbeli összegzését.

6 A Jagelló-kori budai udvarra: *Fógel József: II. Ulászló udvartartása (1490–1516)*. Bp. 1913.; *Uő: II. Lajos udvartartása (1516–1526)*. Bp. 1917.; *Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagellókorban*. In: *Kelet és nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szerk. Koszta László. Szeged, 1995. 309–335., ill. legújabban *Uő: Udvari nemesség a késő középkorban. História 25(2003) 10. sz. 22–26.*

7 I. Ferdinánd bécsi udvarára: *Christiane Thomas: Wien als Residenz unter Kaiser Ferdinand I.* In: *Studien zur Wiener Geschichte. Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien*. 49. Hrsg. Ferdinand Opll–Karl Fischer. Wien, 1993. 101–117.; *Karl Vocelka: 'Du bist di port und zir alzeit, befestigung der christenheit' – Wien zwischen Grenzfestung und Residenzstadt im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit*. In: *Metropolen im Wandel: Zentralität in Ostmitteleuropa an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*. Hg. Evamaria Engel–Karen Lambrecht–Hanna Nogossek. Berlin, 1995. (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa) 263–276.; vö. még: *Volker Press: The Imperial Court of the Habsburgs. From Maximilian I to Ferdinand III, 1493–1657*. In: *Princes, Patronage, and the Nobility: The Court at the Beginning of the Modern Age ca. 1450–1650*. Ed. Ronald G. Asch–Adolf M. Birke. London–Oxford, 1991. 289–312.; *Jeroen Duindam: The Court of the Austrian Habsburgs: Locus of a Composite Heritage*. *Mitteilungen der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen* 8(1998) 2. sz. 24–58.; *Markus Reisenleitner: Habsburgische Höfe in der frühen Neuzeit: Entwicklungslinien und Forschungsprobleme*. In: *Aristokratiké rezidence a dvory v raném novověku*. Edd. Václav Bůžek–Pavel Král. Česká Budějovice, 1999. (Opera Historica 7.) 97–144. és legújabban *Jeroen Duindam: Vienna and Versailles: The Courts of Europe's Dynastic Rivals, 1550–1780*. Cambridge, 2003. passim.

gyatkozó területű Magyar Királyságban a késő középkori magyar királyi udvar egyes elemei átmeneti ideig, bizonyosak pedig egészen az 1848. évi polgári átalakulásig fennmaradtak. Valójában ez jelenti a problémakör kutatásának igazi érdekességét. Mint ez az egykori önálló cseh királyi udvar legfőbb tisztségviselői esetében már a késő középkorban is történt,⁸ a Magyar Királyságban a bécsi közös udvar ellenére is megmaradtak az egykori udvari főméltóságok. Azaz I. Ferdinánd király, majd utódai ugyanúgy neveztek ki az elkövetkező évszázadokban is magyar királyi főkamarasokat, lovászmestereket, főpohárnokokat, étékfogó-mestereket, de – s talán ez a legérdekesebb – még külön magyar királyi főudvarmestereket és főajtónállókat is,⁹ noha e tisztségviselők ténylegesen nem láttak el semmit egykori középkori udvari feladatkörükből. Ez mégsem jelentett a bécsi közös udvar szempontjából komoly problémát, hiszen e tisztségek betöltői – a főudvarmestert és a főkamarást kivéve – ténylegesen már 1526 előtt, a Jagellók budai udvarában sem gyakorolták udvari feladataikat.¹⁰

E főtisztségviselők valójában az ország belpolitikai vezetői voltak, akiknek névleges udvari tisztségeik hatalmukat reprezentálták, a Ferdinánd által újonnan szervezett *Magyar Kamarából* értük járó nem csekély éves fizetés pedig lojalitásuk egyik fontos záloga volt, miként a velük általában járó egyéb tisztségek és birtokadományok is. Megszüntetésük tehát emiatt nem merült fel sem cseh, sem magyar viszonylatban, hiszen ez nem jelentett volna mást, mint a magyar főnemesség alapvető jogainak és érdekeinek durva megsértését. Ilyen felesleges konfliktusokat pedig nem vállalhattak fel Bécsben, hiszen amúgy is volt elegendő hatásköri összeütközés a magyar rendekkel, legfőképpen a had- és pénzügyek területén.¹¹ Sőt a névleges magyar királyi udvari főméltóságok megtartása jó lehetőséget kínált I. Ferdinándnak és utódainak arra, hogy a magyar politikai elitet – egy adott szinten legalábbis – saját érdekeinek megfelelően formálja, a magyar nemesség vezető rétegét pedig ily módon is magához kösse. (A megszünt önálló magyar királyi udvar névleges főméltóságai a következő évszázadokban pusztán a magyar királykoronázások alkalmával láttak el valamit egykori feladatkörükből, amikor a magyar királyi udvar – még ha csak ideiglenesen és felemás módon is, de úgymond – mindig „összegyűlt”.)

A csak névleg fennmaradó magyar királyi udvari főméltóságokkal ellentétben az 1526 utáni három évtizedben maradt a késő középkori magyar udvartartásnak egy olyan csoportja, amely továbbra is ténylegesen ellátta feladatát. Nevezetesen a törökök és a János király elleni harcokban továbbra is alkalmazott udvari huszárokról van szó, akik 1526 előtt a királyi kincstartótól állandó fizetést kaptak, meghatározott kiváltságokkal rendelkeztek, tapasztalt és elismert huszárkapitányokként a királyi bandérium nagy részét alkották, ugyanakkor a tö-

8 Dílo Františka Palacký. I. Ed. Jaroslav Charvát. Praha, 1941. 360–365. és 377–380.

9 *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főméltóságai 1526–1648. Bp. 1988.

10 Ld. a 6. jegyzetben idézett munkákat.

11 *Pálffy Géza*: A bécsi udvar és a magyar rendek a 16. században. *Történelmi Szemle* 41(1999) 331–367.

rök veszély fokozódásával a 16. század első évtizedeiben lovasaikkal az udvarból „kihelyezve” már gyakran a fontosabb déli végvárakban (Nándorfehérváron, Temesváron és Jajcán) teljesítettek szolgálatot.¹² A mohácsi vereség után ezeket a huszárcapitányokat, akik általában 10–200 könnyűlovasnak parancsnokoltak, a középkori gyakorlatnak megfelelően Ferdinánd király is felfogadta. Az 1530–1550-es évek többnyire latin nyelvű magyarországi forrásai őket *husarones aulae regiae*, *husarones aulae regiae familiares* vagy röviden *familiares aulae regiae* alakban emlegetik.¹³ Fizetésüket a bevezetett pénzügyi reformokhoz igazodva viszont már a *Magyar Kamara* biztosította,¹⁴ de általában továbbra is olyan előkelőbb nemesekből verbuválódtak, akik jól értettek a könnyűlovas harcmódorhoz, és akikből az osztrák és német területeken csak ritkaságszámban akadt.

Az 1550-es évekig a Szapolyai János, valamint a törökök elleni hadjáratokban továbbra is az udvari huszárok alkották Ferdinánd király lovas bandériumát, és így általában az ő Magyarországra vezényelt csapatai idegen származású vezetőinek, az ún. királyi főhadparancsnokoknak (*Oberstfeldhauptleute*),¹⁵ esetleg az uralkodót képviselő új magyar tisztségviselőnek, a helytartónak (*locumtenens*) tartoztak engedelmességgel. I. Ferdinánd bécsi hadvezetését dicséri, hogy felismerte e katonáskodó csoport jelentőségét, és az *Udvari Haditanács* 1556. évi megalapításáig meghagyta őket régi szervezeti keretükben és elnevezésükkel. Egy részük az 1540-es években Ferdinánd király „képviselésében” még a schmalkaldeni háborúban is komoly szerepet vállalt,¹⁶ sőt – miként az a késő középkorban is szokás volt – uralkodóját egy-egy hosszabb útjára is elkísérte. Bedeghi Nyáry Ferenc például 1542-ben huszárraival a speyeri birodalmi gyűlésre követte uralkodóját, és futott be szép katonai karriert.¹⁷ Hasonlóan magasra jutott egykori udvari huszártársa, csömöri Zay Ferenc is, aki a schmalkaldeni háború után előbb (1554–1557) Verancsics Antallal követ volt Konstantinápolyban, majd éle-

12 *Kubinyi A.*: A királyi udvar élete i. m. 321.

13 Számos adatot ld. a Magyar Országos Levéltár, Budapest (= MOL), a Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (= HHStA) és Hofkammerarchiv, Wien (= HKA) különféle fondjaiban (elsősorban MOL E szekció, Kamarai Levéltárak, ill. HHStA Ungarische Akten és HKA Hoffinanz Ungarn), valamint vö. még: *Takáts Sándor*: Emlékezzünk eleinkről. I. Bp. [1929.] 14–16. és 139–143.

14 „Status erogationum ex proventibus Hungaricis faciendarum.” (1533. nov. 13., Bécs): HKA, Vermischte ungarische Gegenstände rote N° 48 A. fol. 216. (A forrásra Kenyeres István hívta fel figyelmemet, amit ezúton is köszönök), ill. „Instructio data fidelibus nostris praefecto et consiliariis Camerae nostrae Hungaricae super hiis, quomodo cum husaronibus aulae nostrae familiaribus ponenda erit Posonii ratio”. (1539. márc. 10., Bécs): MOL, Magyar Kamara Archivuma, E 136, Diversae instructiones Tétel 30., fol. 376–379.

15 A főhadparancsnokok részletes archontológiája: *Pálffy Géza*: A török elleni védelmi rendszer néhány alapkérdése a XVI. század első felében. In: *Hagyomány és korszerűség a XVI–XVII. században*. Szerk. Petercsák Tivadar. Eger, 1997. (Studia Agriensia 17.) 68–73.

16 *Károlyi Árpád*: Magyar huszárok a schmalkaldeni háborúban. Századok 11(1877) 642–654. és 841–854., valamint *Martian Julián*: Magyarok V. Károly császár udvartartásában. (1546–47.) Erdélyi Múzeum 27(1910) 53–54.

17 *Takáts S.*: i. m. 19.

te végén (1560–1565) egészen a felső-magyarországi főkapitány posztjára emelkedett.¹⁸

Az udvari huszárok végül az 1550-es évek közepe táján fokozatosan tűntek el, katonai szerepüket a kiépülő határvédelmi rendszer végváraiban szolgáló és már a Haditanács által szerződtetett magyar és horvát huszárcapitányok vették át. Fennmaradásuk viszont azt jelentette, hogy az 1526–1556 közötti időszakban a Magyar Királyságban lényegében két udvar struktúrája mutatható ki: egyrészt a régi, megszűnt önálló magyar királyi udvar egyes elemei, másrészt az új, bécsi közös udvar, amelynek udvartartásában a magyar nemesség számára is lehetőség kínálkozott tisztségvállalásra és beilleszkedésre. Sőt, ezt a két struktúrát – mintegy harmadikként – 1540-ig Budán, majd az egykori középkori királyság erdélyi területein kiegészítette még Szapolyai János király, majd fia, János Zsigmond erdélyi fejedelem kialakuló udvartartása is. Ez utóbbi – bár kisebb számban, de – nagyjából az 1526 előtti budai királyi udvar struktúráját örökölte tovább. Többé-kevésbé megmaradtak az udvari főméltóságok, szerepük azonban az erős fejedelmi hatalom és részben köznemesi származásuk miatt korántsem volt olyan meghatározó, mint korábban Budán. Erdélyben sem tűntek el ugyanakkor az udvari huszárok, sőt 1550 után is megmaradtak, és fokozatosan a fejedelem állandó udvari hadainak lovas alakulatává (*equites aulici*) váltak, ellátván a testőrség funkcióját is.¹⁹ Összességében az erdélyi fejedelmi udvar szervezetét és működését tekintve még a 17. században is meglehetősen sok hasonlóságot mutatott a késő középkori budai udvarral.²⁰

2. A magyar nemesség I. Ferdinánd udvartartásában

A Ferdinánd király kormányozta területeken a régi és az új udvari struktúrában szolgálók elkülönítését megnehezíti, hogy a korabeli latin nyelvű források mind az említett udvari huszárokat, mind a bécsi közös udvartartás magyar tagjait gyakran ugyanúgy, *aulae nostrae familiaris* vagy *aulae Regiae Maiestatis familiaris* alakban említik. A terminológiai nehézségeket jól szemlélteti például, hogy az 1552-ben Felső-Magyarországon szolgáló és a Magyar Kamara által fizetett Feledy Eusták udvari huszár (lovaskapitány) *aulae Regiae Maiestatis familiaris* címmel bukkan fel, miközben az ugyanezen esztendőben bizonyíthatóan a Hofburgban szolgáló és az udvari fizetőmester (*Hofzahlmeister*) által javadalmazott

18 *Thallóczy Lajos*: Csömöri Zay Ferenc 1505–1570. Bp. 1885. (Magyar Történeti Életrajzok)

19 *Sunkó Attila*: Az erdélyi fejedelmi testőrség archontológiája a XVI. században. *Fons* 1(1994) 186–214. és *Uő*: Az erdélyi fejedelmek udvari hadai a 16. században. *Levéltári Közlemények* 69(1998) 99–131.

20 Az erdélyi fejedelmi udvar történetének bibliográfiája: *Pálffy Géza*: A magyar nemesség bécsi integrációjának színterei a 16–17. században. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Szerk. Fodor Pál–Pálffy Géza–Tóth István György Bp. 2002. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 2.) 310–311.: 18. jegyzet.

Magyar nemesek I. Ferdinánd bécsi udvartartásában

Év	Magy. kanc.	Kamarás	Előmetélő	Pohárok	ún. <i>Panatier</i>	Étektfogó	1 lovas szolgáló	2 lovas szolgáló	3 lovas szolgáló	Tisztség nélküli nemesek	Egyéb szolgáló	Összesen
1530	ca. 6	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	8
1537	ca. 6	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	7
1539	ca. 6	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	7
1541	ca. 6	–	–	–	–	1	–	1	–	–	–	8
1544	ca. 6	–	1	1	–	1	–	–	1	–	–	10
1545	ca. 6	–	1	1	–	1	–	1	–	–	–	10
1548	ca. 6	–	1	1	–	1	–	2	–	–	–	11
1550	ca. 6	–	1	–	–	–	–	2	1	2	–	12
1551	ca. 6	–	1	1	–	1	–	6	–	2	–	17
1553	ca. 6	–	1	2	–	1	–	7	–	2	1	20
1554	ca. 6	1	–	3	–	1	–	5	–	2	1	19
1556. nov. előtt	ca. 6	1	–	2	–	–	1	3	–	–	2	15
1556. nov. után	ca. 6	1	–	2	–	–	1	3	–	–	1	14
1557	ca. 6	1	–	–	–	–	2	2	–	–	1	12
1558	ca. 6	1	–	–	–	–	3	2	1	–	1	14
1559	ca. 6	1	–	–	–	–	2	3	1	–	1	14
1560/I.	ca. 6	1	–	–	–	–	2	2	1	–	1	13
1560/II.	ca. 6	1	–	1	–	2	–	–	1	–	1	12
1563–1564	ca. 6	–	–	1	–	1	–	2	–	–	1	11

guti Országgh Kristóf latin forrásokban hasonlóképpen *aulae Maiestatis Suae familiarisként* szerepel.²¹

E komolynak tűnő terminológiai problémák mégis könnyen megoldhatók. Az 1530-as évek második felétől ugyanis egyre nagyobb számban állnak rendelkezésünkre a bécsi közös udvarról udvartartási jegyzékek, ún. *Hofstaatsverzeichnisse*,²² amelyek adatait az 1540-es évektől jól egészítik ki a *Hofzählamtsbuchok*²³ és egyéb források, mint például *Turnierbuchok*, követjelentések, levelezések. Ezek alapján a magyar nemesség bécsi udvarbeli szerepéről meglehetősen pontos kép alkotható.²⁴ Az I. Ferdinánd uralkodásának idejéből általam eddig

21 Feledy, 1552. márc. 16.: MOL A 57, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri Regii Köt. 3. p. 102.; Országgh, 1552. dec. 20.: Uo. p. 111.

22 Heinz Noflatscher: 'Ordonnances de l'hôtel', Hofstaatsverzeichnisse, Hof- und Staatskalender. In: Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch. Hg. Josef Pauser–Martin Scheutz–Thomas Winkelbauer. Wien–München, 2004. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung Erg.-Bd. 44.) 59–75.

23 Mark Hengerer: Die Abrechnungsbücher des Hofzahlmeisters (1542–1714) und die Zählamtsbücher (1542–1825) im Wiener Hofkammerarchiv. In: Quellenkunde i. m. 128–143., különösen: 135–140.

24 A magyar szempontból analóg példának tekinthető cseh nemesség bécsi udvarbeli jelenlétére: Václav Bůžek: Der böhmische und mährische Adel zwischen Land und Hof unter Regierung

ismert csaknem húsz udvartartási jegyzék magyar vonatkozású adatait a mellékelt táblázat mutatja be.²⁵

Az adatok alapján egyértelműen megállapítható, hogy a bécsi udvarban az 1550-es évek elejéig az uralkodó mellett működő *Magyar Udvari Kancellária* személyzetét (kb. 6 fő) leszámítva magyar nemes hosszabb ideig szinte csak kivételesen tartózkodott. Ennek okai azonban egyáltalán nem valamiféle konok macacságban vagy különleges magyar virtusban keresendők. Miként az újabb kutatásokból ismert,²⁶ az 1526 utáni negyedszázadban a magyar nemesség bécsi udvarbeli integrációja előtt óriási akadályok emelkedtek.

A magyar nemesség gyors és sikeres udvari beilleszkedését az oszmánok és a Szapolyai János király elleni állandó harcok, illetve ezzel összefüggésben a polgárháborús állapotok nagyon megnehezítették, hiszen ezek közepette birtokaik komoly veszélybe kerültek, így szívesebben maradtak védelmükre odahaza. A magyar főnemesek (a nyugati birtokosokat, Mária királyné híveit és néhány német ajkú kereskedőfamíliát, pl. a Pemfflingereket és a Hallereket kivéve) ugyanakkor csupán szerény kapcsolatokkal rendelkeztek Ferdinánd bécsi udvarának vezetőivel.²⁷ Az idegen bécsi miliő, a többségében idegen származású (osztrák, német, spanyol, németalföldi) udvarnokokkal teli udvartartás, valamint a kommunikációs, nyelvi nehézségek, az eltérő udvartartási szokások és etikett mellett mindezek tehát igen komoly akadályt jelentettek az eredményes bécsi integrációhoz.

Ferdinands I. In: Kaiser Ferdinand I. 1503–1564. Das Werden der Habsburgermonarchie. Hg. Wilfried Seipel. Wien, 2003. 181–189. és *V. Bűzek–G. Pálffy*: i. m.

25 1530: HHStA Obersthofmeisteramt (= OMeA), Sonderreihe (= SR) Schachtel 181: N° 5; 1537: Österreichische Nationalbibliothek, Wien (= ÖNB) Cod. 14363, fol. 2–15; 1539: HHStA OMeA SR Schachtel 181: N° 16; 1541: Uo. N° 17; 1544: Uo. N° 22; 1545: Uo. N° 23; 1548: Uo. N° 25; 1550: Uo. N° 27; 1551. Uo. Schachtel 182: N° 30; 1553: Uo. N° 32; 1554: Uo. N° 35 és *Friedrich Firnhaber*: Der Hofstaat König Ferdinand's I. im Jahre 1554. Archiv für Kunde Österreichischer Geschichtsquellen 26(1861) 1–28., 1556. nov. 17. előtt: HHStA OMeA SR Schachtel 182: N° 36, fol. 116–142; 1556. nov. 17. után: Uo. N° 36, fol. 143–160; 1557: Uo. N° 37; 1558: Uo. N° 38; 1559: ÖNB Cod. Ser. nov. 3359, fol. 1–48; 1560/I: Uo. Cod. Ser. nov. 3360, fol. 1–41; 1560/II: HHStA OMeA SR Schachtel 183: N° 45; 1563–1564: Uo. N° 46.

26 Részletesen *Pálffy G.*: A bécsi udvar i. m. 338–344.; vö. még: *Erdélyi Gabriella*: Vita a helytartóságról. (Néhány szempont I. Ferdinánd és a magyar politikai elit kapcsolatának vizsgálatához.) *Századok* 134(2000) 341–371.

27 *Eduard Rosenthal*: Die Behördenorganisation Kaiser Ferdinands I. Das Vorbild der Verwaltungsorganisation in den deutschen Territorien: Ein Beitrag zur Verwaltungsgeschichte des Verwaltungsrechtes. Archiv für österreichische Geschichte 69(1887) 53–316.; *Ferdinand Menčik*: Beiträge zur Geschichte der kaiserlichen Hofämter. Archiv für österreichische Geschichte 87(1899) 447–563.; *Helmut Goetz*: Die geheimen Ratgeber Ferdinands I. (1503–1564): Ihre Persönlichkeit im Urteil der Nuntien und Gesandten. Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 42–43(1963) 453–494., valamint újabban *Heinz Noflatscher*: Räte und Herrscher: Politische Eliten an den Habsburgerhöfen der österreichischen Länder 1480–1530. Mainz, 1999. (Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte Mainz, Abteilung Universalgeschichte 161., Beiträge zur Sozial- und Verfassungsgeschichte des alten Reiches 14.)

Ezekén túl a magyar nemesek bécsi beilleszkedését nehezítette a Habsburgokkal kötött örökösödési és házassági szerződések (1463, 1491, 1506) következtében elevenen élő németellenesség, továbbá a kis létszámú udvari és a nagy tömegű vidéki nemességnek már az Anjouk óta tartó erős szembenállása, amely a Jagelló-korban a sok idegen udvarnok következtében még tovább növekedhetett. Nem feledkezhetünk meg ugyanakkor arról sem, hogy a rezidenciaváros gyorsan gyarapodó lakosság száma miatt a bécsi élet egyre drágábbá vált, miközben részben Szapolyai és a törökök, részben a 15. század végi ellentétek következtében a magyarokkal szemben megfigyelhető volt egyfajta, nem is csekély bizalmatlanság. Végül, de korántsem utolsósorban: a fontosabb udvari tisztségeket gyorsan megszerző osztrák és német nemesség egyáltalán nem volt érdekelt a kedvező pozíciók átengedésében, de maga Ferdinánd király sem lépett 1528 és 1542 között egyetlen alkalommal sem a Magyar Királyság területére.²⁸

A magyar politikai elit tagjai mindezek következtében nem voltak, de valószínűleg nem is lehetettek képesek az 1526 utáni évtizedekben bécsi udvarbeli hatékony beilleszkedésre, noha elődeik felemelkedése hasonló módon ment végbe korábban a budai udvarban. I. Ferdinánd közös udvarában a megkapaszkodás tehát nagyon nehéz és költséges vállalkozás volt. Ennek a befektetésnek az igazi előnyeit kezdetben csak igen kevesen ismerték fel.

Miként azonban az a fenti táblázatban szintén nyomon követhető, az 1550-es évek elejétől számottevőbb létszámbeli növekedés figyelhető meg. Ebben több tényező játszott-játszhatott szerepet. Ezek közül elsőként a bécsi udvarban élő neves humanista, Oláh Miklós kancellár tevékenysége emelhető ki, aki többször sürgette a magyar mágnásokat fiaik Bécsbe küldésére,²⁹ és aki maga is integráló jellegű személyiség volt. Az uralkodó és a magyar nemesség viszonyának kedvezőbbre fordulásában ugyanakkor a kompromisszumokra mindig kész Várdai Pál (1542–1549) és Újlaky Ferenc (1550–1554) helytartóknak, valamint a *Magyar Kamara* vezető tisztviselőinek is nagy érdemei voltak,³⁰ de ezt a

28 A. v. Gévay: i. m. oldalszám nélkül.

29 Oláh 1550. júl. 16-án Kölnben kelt levelében az alábbi szavakkal buzdította az ifjú Perényi Gábort bécsi udvarbeli szolgálatra: „Hogy a fejedelmek udvara a nemes ifjaknak milyen hasznos, nem kell magyaráznunk; ott ugyanis jó erkölcsöket sajátítanak el és igen sok hasznos dolognak az ismeretét szívják magukba a szabad lelkek. Ha otthon nevelik őket, mivel nem látnak, nem hallanak, nem tapasztalnak mást, mint otthonit, azon túl nem tudnak semmit. Ezért igen hasznos lenne, ha Nagyságod a fejedelem udvarába jönne egy bizonyos időre. Vannak itt már más előkelő ifjak Magyarországról, kikkel el lehet űzni az unalmat, ha netalán elfogná lelkét. Ezeknek, mint látjuk, az udvari társalgás sok tekintetben hasznos.” *Eckhardt Sándor*: Az ismeretlen Balassi Bálint. Bp. 1943. 53.; Oláhra ld. Fazekas István e számbeli tanulmányát.

30 Várdai új életrajzi vázlata: *Laczlavik György*: Várdai Pál. 1526. november 15–1549. október 12. In: Esztergomi érsekek 1001–2003. Szerk. Beke Margit. Bp. 2003. 240–247.; Újlakyra: *Mikó Árpád–Pálffy Géza*: A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16–17. század). Művészettörténeti Értesítő 51(2002) 118–121.: N° 3.; a kamarai elitre újabban *Gecsényi Lajos*: A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és magyar tanácsosai a 16. században. In: Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára. Szerk. Ormos Mária. Bp. 2003. 100–113.

folyamatot elősegítette az is, hogy Ferdinánd király – korábbi gyakorlatával ellentétben – 1542 után már rendszeresen részt vett a magyar országgyűléseken.³¹

Mindeközben a magyar főnemesek fokozatosan kezdték felismerni a bécsi udvarbeli jelenlétből származó előnyöket, sőt egy szűk csoportjuk már osztrák és cseh nemessekkel való házassági kapcsolatok kiépítésére is képes volt.³² Végül a viszony javulását segítették elő a század közepe táján Bécsben újonnan megnyíló iskolák (a jezsuita gimnázium és az alsó-ausztriai tartományi iskola, illetve nemesi kollégium), amelyek a magyar nemesség számára is nyitottak voltak, de természetesen a polgárháború után fokozatosan konszolidálódó belpolitikai helyzet is. Ennek köszönhetően az 1550-es évektől kezdve a magyar főnemesek már egyre gyakrabban küldték gyermekeiket bécsi udvarbeli szolgálatra.

Bár az elkövetkező évtizedekben is tapasztalhatók bizonyos hullámzások, összességében elmondható, hogy a *Magyar Udvari Kancellária* személyzetét leszámítva Ferdinánd uralkodásának végéig általában 6–12 magyar nemes tartózkodott állandó jelleggel a bécsi udvarban. Többségük az 1, 2 vagy 3 lovassal szolgáló ún. *Hofdienerek* és az étékfogók (*Truchseß*) közé tartozott, de néhányan az udvarbeli ranglétrán, hosszabb szolgálat után, előmetélővé (*Vorschneider*) vagy pohárnokká (*Mundschenk*) is előléptek. Udvari főméltóságot azonban senki sem viselt közülük, az egyetlen kivétel a *Magyar Kamara* elnöke (1549–1556), bethlenfalvi Thurzó Ferenc volt, aki 1556-tól néhány esztendőn át az *Udvari Kamara* elnökségét is betöltötte.³³ Rajta kívül a 16. században egyedül Pálffy Miklós emelkedett magasabb udvari tisztségre, aki 1576-ban II. Rudolf császár ún. *Oberstsilberkammerere* lett.³⁴ Mindez az 1526 előtti viszonyokhoz képest hatalmas változás volt, hiszen II. Ulászló és II. Lajos budai udvarában a magyar ne-

31 Ferdinánd 1542-től haláláig az alábbi időszakokban tartózkodott Magyarországon, elsősorban Pozsonyban: 1542. nov. 13–24.; 1543. szept. 19–okt. 14.: a besztercebányai diéta előkészítése idején Pozsonyban; 1546. febr. 6–márc. 3.; 1548. okt. 26–dec. 12.; 1550. jan. 16–febr. 22.; 1552. febr. 28–márc. 30.; 1553. ápr. 22–máj. 19. Sopronban; 1554. márc. 12–ápr. 18. ismét Pozsonyban; 1556. jan. 12–25.; 1557. jún. 9–júl. 10. és 1563. szept. 1–nov. 21.: *A. v. Gévay*: i. m., passim.

32 *V. Bűzek–G. Pálffy*: i. m. 559–564.: Sňatkové aliance šlechty z rakouských, českých a uherských zemích c. fejezet, ill. legújabban *Pálffy Géza*: A Magyar Királyság integrációja a Habsburg Birodalomba a 16. században. Bp. 2004. (História Könyvtár. Előadások a történettudomány műhelyeiből 11.)

33 „Herr Francisc Turso freyherr zw Betlehemsdorff Römischer Küniglicher Majestät rath und presidentt derselben hoffcamer”. HHStA OMeA SR Schachtel 182: N° 36. fol. 118. (1556), vö. még: *Takáts Sándor*: Thurzó Ferenc. In: *Uő*: A magyar múlt tarlójáról. Bp. [1929.] 73–81.

34 „Obristersilbercammerer Niclas Palfij auff vier pferd besölung und sein taflf sambt einem jungen zu hof 40 f.” HHStA OMeA SR Schachtel 183. N° 55. fol. 18., valamint *Vinc[enz] J. Goehler*: Kaisers Rudolf II. Hofstaat und die obersten Behörden. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 7(1869) 113., ill. újabban *Jaroslava Hausenblasová*: Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576–1612. Prag, 2002. (Fontes Historiae Artium IX.) 253.

messég – még az erős cseh és lengyel nemesi jelenlét (mintegy 40–50%) ellenére is – meghatározó túlsúlyban volt.³⁵

Hasonló befolyásvesztésről beszélhetünk a kamarások (*Kämmerer*) esetében is (Budán a késő középkorban e tisztségekben is a magyar nemesség volt többségben³⁶), hiszen közéjük Ferdinánd egész uralkodása alatt csupán egyetlen magyar nemes, Macedóniai Péter került. Ő hosszabb szolgálat után jutott el 1553-ban e tisztségre, 1542 előtt ugyanis még csak apród (*Edelknabe*), majd ettől az esztendőől 1 lovassal szolgáló *Hofdiener* volt.³⁷ Udvari karrierjében szinte biztosan közeli, neves rokona, Leonhard Freiherr von Vels magyarországi főhadparancsnok (1537–1538, 1540, 1544–1545) és egyúttal I. Ferdinánd főudvarmestere (1539–1545)³⁸ játszott jelentős szerepet. Külön érdekesség ugyanakkor, hogy Macedóniai *valódi* bécsi udvari tiszte mellett 1550 őszétől 1561. évi haláláig a *névlegessé* vált magyar főkamarási tiszte (*cubicularium regalium magister regni Hungariae*) is betöltötte.³⁹

A főnemesi ifjak mellett magyar köznemes csak kivételesen bukkant fel Ferdinánd bécsi udvarában, és akkor is főként egy-egy főúr mondhatnánk „udvari ágenseként”⁴⁰ vagy a *Magyar Udvari Kancellária* személyzetében, amely kiváló lehetőséget kínált az alacsony sorból származó, de tanult nemeseknek a felértékelődő hivatali-értelmiségi pályán történő felemelkedésre. Mindezek ismeretében érthető, hogy magyarok az udvartartás alacsonyabb rangú, kisegítő személyzetében egyáltalán nem szolgáltak, de ezt a réteget korábban Budán is szinte kizárólag helyiek alkották. Magyarokat az újonnan kialakuló bécsi testőrség soraiban sem találunk.⁴¹ Érdekes jelenség ugyanakkor, hogy egy-egy *Trabant* vagy *Hartschier* hosszabb udvari szolgálat után idősebb korban valamelyik nagyobb magyar végvárban (Győrben, Komáromban stb.) gyakorta vállalt mondhatnánk veterán szolgálatot.⁴²

35 Ld. a 6. jegyzetben idézett munkákat.

36 *Kubinyi A.*: A királyi udvar élete i. m. 320–321.

37 1542 előtt: HKA Hofzählamtsbücher Bd. 2. fol. 95.; 1542: Uo. fol. 263. és 1544: HHStA OMeA SR Schachtel 181: N° 22, fol. 25; 1553: Uo. Schachtel 182: N° 32, fol. 14 és fol. 19. Az udvari apródokra *Albert Hübl*: Die k. u. k. Edelknaben am Wiener Hof. Wien–Leipzig, 1912.

38 Vels pályájára: *Flavian Orgler*: Leonhard Colonna Freiherr von Völs, Landeshauptmann an der Etsch und Burggraf von Tirol. Programm des k. k. Gymnasiums zu Bozen 9(1859) 3–31.; *Heinz Hye-Kerkdal*: Leonhard Freiherr von Völs der Jüngere. Südostdeutsche Museumsblätter 16(1966) 13–21. és újabban *Pálffy Géza*: A császárváros védelmében: A győri főkapitányság története 1526–1598. Győr, 1999. (A győri főkapitányság története a 16–17. században 1.) 265–266.

39 *Fallenbüchl Z.*: i. m. 83.

40 Ld. pl. az előbb ruszkai Dobó Ferenc, majd erdódi Pálffy Miklós szolgálatában álló, szinte ismeretlen Kolozsvári Lászlót (Bécsben, ill. Prágában): *J. Hausenblasová*: i. m. 261.

41 *Günther Rakuscha*: Die Leibgarden am österreichischen Herrscherhof. Ungedr. Phil. Diss. Wien, 1981.

42 Konrad Weißkopf egykori *Hartschier* pl. 1564 legelején azt kérte I. Ferdinándtól, hogy megöregedvén, valamelyik magyar végvárban kaphasson komolyabb tisztséget. Folyamodványa meghallgatásra talált, és ettől kezdve Komáromban alkalmazták tisztességes, havi 12 rajnai forintnyi fizetéssel. Kriegsarchiv, Wien; Akten des Wiener Hofkriegsrates Exp. 1564. Jan. N° 58.

Mindezek az adatok összességében a magyar nemesség meglehetősen szegény bécsi udvarbeli jelenlétéről tanúskodnak: a 12–20 fő a 400–500 fős udvartartásban ugyanis mindössze 3–4%-ot jelent. Ez különösen annak ismeretében nevezhető szerénynek, hogy a jelentős részeit elvesztett Magyar Királyság megmaradt 120–150 000 négyzetkilométernyi területével és tekintélyes éves jövedelmeivel I. Ferdinánd számára mindvégig tekintélyes anyagi bázis, határvédelmi rendszerének köszönhetően pedig a közép-európai Habsburg Birodalom ütközőzónája, azaz nagyon fontos terület maradt.⁴³ A magyarok jelenléte tehát összességében jóval kisebb volt Bécsben, mint korábban a lengyel, cseh és osztrák nemeseké Budán.

Az a mintegy tucatnyi főnemes azonban (I. Ferdinánd uralkodása alatt elsősorban a Balassi, a Báthory, a Draskovics, az Erdődy, a Homonnai-Drugeth, a Mérey, a Nyáry, a Perényi, a Révay és a Thurzó családokból), aki felismerte az udvari szolgálat jelentőségét, a bécsi „befektetést” később kiválóan kamatoztatta. Az udvari neveltetés, az ismeretsegekből származó előnyök, illetve a kapcsolatépítés alapjaiban határozhatta meg egy fiatal magyar főnemes későbbi karrierjét. Csaknem minden, az udvarban szolgáló főnemesi ifjú ugyanis előbb vagy utóbb magyar főméltóság lett. Mindez azt jelentette, hogy a bécsi udvari integráció már a kezdetekben is alapköve volt a magyar nemesség magyarországi karrierjének. Mivel pedig az udvari szolgálat – miként a középkorban is – gyakran birtokadományokat és rangokat hozott-hozhatott magával, hosszabb távon általában anyagilag is jó befektetésnek bizonyult. Összegezve tehát megállapítható, hogy bécsi közös udvar *tényleges* kisebb tisztségeiben való szolgálat már I. Ferdinánd uralkodása idején is meghatározó alapot jelentett a magyar főnemesgyermek számára az 1526 előtti *önálló* magyar királyi udvar *névvlegessé* vált főméltóságaihoz, és ezzel a magyar belpolitikai élet befolyásos pozícióinak megszerzéséhez. Mindez – úgymond – az új bécsi struktúra „győzelmét” jelentette a késő középkori magyar udvar rendszere felett.

3. Magyar nemeselek udvari rendezvényeken

A magyar nemesség bécsi udvarbeli integrációját – a hosszabb-rövidebb udvari szolgálat mellett – elősegíthették még a császárvárosbeli palota- vagy házvásárlás, az ottani templomokba történő temetkezés vagy családi sírboltalapítás, az alsó-ausztriabeli birtok- és nemességszerzés, végül, de nem utolsósorban a különféle oktatási intézményekben (az 1365-ben alapított egyetem mellett az említett jezsuita gimnáziumban és az alsó-ausztriai tartományi iskolában) folytatott

⁴³ Kenyeres István: A királyi Magyarország bevételei és kiadásai a 16. században. Levéltári Közlemények 74(2003) 59–103., különösen: 92–103., valamint ld. még Kenyeres István e számbeli tanulmányát; ill. Pálffy Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. (Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz.) Történelmi Szemle 38(1996) 163–217.

tanulmányok.⁴⁴ Mindezekon túl természetesen kiváló alkalmat szolgáltatott az udvari nemességgel történő kapcsolatteremtésre és -építésre az udvar által szervezett különféle rendezvények, nevezetesen uralkodói vagy főhercegi utazások, esküvők, temetések, lovagi tornák, vadászatok stb. Ilyenekre sor kerülhetett a pozsonyi magyar országgyűlések idején is, mint például 1563-ban Miksa főherceg magyar királykoronázása alkalmával.⁴⁵ Ez utóbbiak részletes feltárása a magyar művelődéstörténet-írás fontos adóssága.

I. Ferdinánd és fiai, elsősorban Miksa és Tiroli Ferdinánd főherceg⁴⁶ – a magyar nemesség lassú integrációjának megfelelően – magyar nemeseket a különféle udvari ceremóniakon eddigi ismereteink szerint csak az 1540-es évektől alkalmaztak. A Lajtán túl is gyors ismertségre szert tevő huszároknak⁴⁷ köszönhetően e rendezvényeken a magyar nemesek elsősorban könnyűfegyverzettel felszerelt és magyar nemesi díszöltözetben felvonuló lovasokként vettek részt. Az új magyar uralkodó hamar megkedvelte a magyar huszárokat, akik mind harcmódoruk, mind fegyverzetük, mind öltözetük tekintetében valódi unikumnak számítottak az osztrák–német területeken; sőt fia, Tiroli Ferdinánd főherceg utóbb a magyar huszárok valóságos rajongója lett, akiket többek között az 1556-ban Szigetvár felmentésére általa sikerrel vezetett dél-dunántúli hadjáratban⁴⁸ szeretett meg. Ferdinánd király már 1528-ban meghívta idősebb monyorókeréki Erdődy Pétert (1463–1547), hogy kísérje el őt harminckét jól felszerelt lovasal a Német-római Birodalomba.⁴⁹ Nagyobb számban (mintegy 1200 fő) ezt

44 Az integráció ezen lehetőségeire Pálffy G.: A magyar nemesség bécsi integrációjának szinterei i. m. 315–325.

45 Néhány remek példa az 1563. évi események kapcsán: *Friedrich Firmhaber*: Die Krönung Kaiser Maximilian's II. zum Könige von Ungern 1563. Aus einer Handschrift der Wiener Hofbibliothek. Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen 22(1860) 305–338. (további forrásjegyzékkel); *Križko Pál*: Az 1563. évi koronázási ünnepély. Századok 11(1877) 23–48. és újabban: Die Krönungen Maximilians II. zum König von Böhmen, Römischen König und König von Ungarn (1562/63) nach der Beschreibung des Hans Habersack. Hg. Friedrich Edelmayer–Leopold Kammerhofer et alii. Wien, 1990. (Fontes Rerum Austriacarum I. Scriptorum 13.) passim.

46 A rá vonatkozóan cseh szempontból végzett legújabb kutatási eredményekre: *Václav Bůžek*: Ferdinand II. Tyrolský a česká šlechta. (K otázce integračních procesů v habsburské monarchii). Česká časopis historický 98(2000) 261–291. és *Uő*: Erzherzog Ferdinand als Statthalter von Böhmen – Residenz, Hof, Alltagsleben und Politik. In: Kaiser Ferdinand I. i. m. 283–295.

47 Újabban (további irodalommal) ld. A magyar huszár. Szerk. Zachar József. Bp. 2000. és „Huszárok a történelem forgószínpadán”. Tudományos konferencia, Sárvár, 2000. szeptember 14–15. Szerk. Söptei István. Sárvár, 2000. (Nádasdy Ferenc Múzeum kiadványai 3.)

48 *Bende Lajos*: Sziget 1556. évi ostroma. Hadtörténelmi Közlemények 15(1968) 281–310.

49 „Elegimus te, quem ex ordine dominorum baronum et magnatum ad Imperium et alia dominia nostram, ad quae propediem profecturi sumus, nobiscum ducamus. Hortamur itaque Fidelitatem Tuam et eidem etiam committimus, ut cum triginta duobus equitibus decenter et quo meliori fieri poterit apparatu ita instructus esse debeas, ut cum primum tibi significabimus, ad locum per alias literas nostras designandum cum eisdem equitibus ad servitia nostra regnique nostri venire possis et valeas. Nos de expensis tuis gratiose te contentum reddemus.” Slovenský národný archív, Bratislava (= SNA); Ústřední archiv Erdődy Lad. 2. Fasc. 8. N° 2. fol. 2. (1528. febr. 16., Esztergom); HHStA, Familienarchiv Erdődy (Depositum) D 11198 a. (Lad. 1. Fasc. 2. N° 15.) és MOL P 107, Erdődy család Series B. Fasc. F. fol. 2.

követően a magyar uralkodó mellett a schmalkaldeni háborúban (1546–1547) szolgáltak magyar huszárok, akik nem kis részben a még megmaradt, említett udvari huszárok soraiból verbuválódtak huszárcsapatokba, elsősorban laki Bakics Péter, Bornemisza Sebestyén, ifj. monyorókeréki Erdődy Péter, Gétyei Ferenc, Horvátinovics Bertalan, lupoglavai Krusics (horvátosan Kruzics) János, bedeghi Nyáry Ferenc, gersei Pethő János és csömöri Zay Ferenc kapitánysága alatt.⁵⁰

A fokozatosan eltűnő udvari huszárok helyét az uralkodói utazásokon és lovagi tornákon 1550 tájától könnyűlovas felszerelésben egyre inkább azok a magyar főnemesi ifjak vették át, akik Ferdinánd király udvartartásában általában 1, 2 vagy 3 lovassal szolgáló udvarnokok (*Hofdiener*) voltak. Az uralkodó megbízására a Bécsből „megrendelt” számú lovassal vonultak a különböző udvari rendezvényekre. Lovasaikat feltételezhetően köznemesi familiárisaikból vagy a törökellenes végeken szolgáló huszárkapitány-barátaik lovasaiból fogadták fel. 1551–1552 fordulóján például már ezek, a császári–királyi udvarban állandó fizetést élvező magyar főnemesek (gyarmati Balassi János, ecsedi Báthory Miklós, Perényi Gábor, guti Országh Kristóf stb.) kísérték igen nagy pompával Genovából Bécsbe Miksa főherceget, midőn ő hosszabb tartózkodást követően Spanyolországból hazatért.⁵¹

1558 legvégén Ferdinánd királyt már szintén nem az udvari huszárok, hanem többek között a már 1551-től a *Hofburgban* ténylegesen szolgáló Révay János kísérte Csehországba, majd az augsburgi birodalmi gyűlésre, nevezetesen uralkodójának külön megbízására tizenkét díszesen felszerelt magyar huszár élén – mint a felkérés fogalmazta: „*pro decore et ornamento curiae nostrae*”.⁵² Természetesen ez időtől ugyancsak a bécsi udvarbeli magyar nemesek alkották a pozsonyi és a soproni diétákon ekkor már rendszeresen megjelenő magyar uralkodó soknemzetiségű kíséretének egy – úgymond magyar – részét is. De 1562 szeptemberében Prágában ott voltak I. Ferdinánd oldalán Miksa főherceg cseh királykoronázásán is, nevezetesen a későbbi komáromi főkapitány (1563–1566), az említett Pethő János vezetésével mintegy 400 huszár élén.⁵³ Ezen külföldi ceremóniákon ők egyúttal – elsősorban a Magyar Korona országainak címereivel

50 Ld. a 16. jegyzetben idézett tanulmányokat, valamint Tinódi Sebestyén Károl császár hada Saxóniába c. és mind a mai napig jól hasznosítható énekét: *Tinódi Sebestyén: Krónika*. Sajtó alá rend. Sugár István. Bev. Szakály Ferenc. Bp. 1984. (Bibliotheca Historica) 336.

51 „elegantissima et instructissima equitum ala e iuventute nobilitatis Pannonicae”. *Nicolaus Isthvanfi: Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*. Colonia Agrippina, 1622. 320., vö. még *Paula Sutter Fichtner: Emperor Maximilian II*. New Haven–London, 2001. 26–27.

52 SNA, Archívý rodu Révay, 1. Spoločný archív rodu Révay, Kráľovské dekréty, mandáty Fasc. IV. N° 30. (1558. okt. 18., Bécs)

53 „Quam exornavere iuventutis et nobilitatis Ungaricae equites circiter quadringenti, armis, viris, equis et splendidissimo apparatu instructi, quibus Iohannes Peteo praecerat.” *N. Isthvanfi: i. m. 421. Pethő pályájára: Pálffy G.: A magyar nemesség bécsi integrációjának szinterei i. m. 326–327.*

és zászlóival – I. Ferdinánd egyik legfontosabb, de legveszélyesebb országát, a Magyar Királyságot is méltán reprezentálták.

Végül: a Bécsben, Prágában és Innsbruckban tartott különböző lovagi tornákon az 1540-es évek közepétől természetesen szintén a bécsi közös udvarban vagy a főhercegi udvartartásokban szolgáló magyar főnemesi ifjak vettek részt. Tiroli Ferdinánd főherceg nevezetes *Turnierbuch*jában⁵⁴ egy 1549 elején Prágában rendezett lovagi viadal részvevőinek sorában például ott találjuk a már említett Macedóniai Pétert, Balassi Jánost (a költő Bálint édesapját) és enyingi Török Jánost, akik ekkor mindannyian a bécsi udvartartás fizetett tagjai voltak.⁵⁵ Ugyanezen lovagi tornán azonban egyúttal az a Vratislav z Pernštejna (németesen von Pernstein), Scipius von Arco, Leonhard von Harrach és Andreas Ungnad is tevékeny szerepet vállaltak, akik részben épp e rendezvényeken kialakított kapcsolataiknak köszönhetően a legelőkelőbb magyar főnemesi családokkal is egyre szorosabb kapcsolatokat kötöttek.⁵⁶ E magyar nemeseknek ugyanakkor abban is jelentős szerepük volt,⁵⁷ hogy az akkori cseh helytartó, Ferdinánd főherceg egyre nagyobb érdeklődést mutatott a magyar huszárok iránt, majd utóbb a világ első múzeumainak sorába tartozó ambrasi gyűjteményébe Magyarországól több huszárfelszerelést rendelt.⁵⁸

GÉZA PÁLFFY

THE HUNGARIAN NOBILITY AT THE VIENNESE COURT OF FERDINAND I

The article examines a process that may be of interest to researchers of European courts. It examines the consequences of the Kingdom of Hungary's incorporation in the Habsburg Empire headed by the *Casa de Austria*, which resulted in the disappearance of the independent royal Hungarian court in Buda and the development of King

54 Jaroslav Pánek: Der Adel im Turnierbuch Erzherzog Ferdinands II. von Tirol. (Ein Beitrag zur Geschichte des Hoflebens und der Hofkultur in der Zeit seiner Statthalterschaft in Böhmen). Folia Historica Bohemica 16(1993) 77–96.

55 I. m. 88.: N° VI. Macedóniai, Balassi és Török ezen esztendőkbeli bécsi szolgálatára: HHStA OMeA SR Schachtel 181. N° 25. fol. 1–8. (1548) és Uo. N° 27. fol. 1–28. (1550). Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy Török igen rövid idejű és alig dokumentálható bécsi szolgálatáról Tinódi egyik éneke (Enyingi Terek János vitessége) is tud: „Gondolá eszt Terek János magába, / Hogy ő menne egy felség udvarába, / Látna, tanulna vitézlő dolgokba, / Méne Ferdinánd királ udvarába.” Tinódi S.: Krónika i. m. 314.

56 V. Bűzek–G. Pálffy: i. m. 559–564. és Pálffy G.: A Magyar Királyság integrációja i. m., A nemzetek feletti birodalmi arisztokrácia 16. századi kezdetei c. fejezet.

57 Ennek az izgalmas kérdésnek a bemutatására önálló tanulmány hivatott. Az eddigi eredményekre (további irodalommal): Ortwin Gamber–Christian Beaufort: Katalog der Leibbrüstkammer. II. Der Zeitraum von 1530–1560. Busto Arsizio, 1990. (Führer durch das Kunsthistorische Museum 39.); újabban Kaiser Ferdinand I. i. m., különösen: 378–382. és 424–429., ill. a magyar kutatásokból Szendrei János: Magyar hadtörténelmi emlékek a külföldi múzeumokban. Hadtörténelmi Közlemények 6(1893) 92–110., 266–273., 377–393., különösen: 268–273.

58 Vö. pl. Hugyecz Antal: Ferdinánd főherceg Nádasdy Tamás fiát fölkéri, hogy atyjának fegyverzetét küldje meg neki, hogy ő azt az utókor dicsőségére hadi szertárában közszemlére állíthassa. 1590. június 17-én. Hadtörténelmi Közlemények 7(1894) 124–125.

Ferdinand of Hungary's single royal court and household in Vienna. Research carried out in the various collections of the Österreichisches Staatsarchiv in Vienna and of the Hungarian National Archives in Budapest has revealed the following two main points.

1. After Ferdinand I's coronation as King of Hungary in November 1527, uniquely in early modern Europe, we can reconstruct elements of three court structures. First, although the independent royal Hungarian court in Buda ceased to exist, some elements of it, for instance (similarly to the Czech court) the most important offices (court, cup-bearer, lord high steward, master porter, and master chamberlain) were maintained, although their role and activities became nominal, as it was only at the time of coronations (of kings of Hungary) that they performed some of their late medieval duties. Until the mid-1550s, the military leadership in Vienna also kept the court hussars (*husarones aulae regiae* or *husarones aulae regiae familiares*). It did so for military reasons, since as members of the royal Hungarian banderium they were greatly needed in wars against John Szapolyai and the Ottomans. Second, Hungarian nobles became members of Ferdinand I's court household, which gradually developed in the 1530s–1540s, and thus Hungarian and Austrian officials of the Viennese court were also present in Hungary. Finally, in late 1526 the Hungarian estates elected John Szapolyai as their legitimate ruler, and he too established his own court household, which also adopted several elements of the former royal court in Buda.
2. Court registers (Hofstaatsverzeichnis) discovered in various archives demonstrate that until the 1550s the Hungarian presence in the joint court in Vienna was very slight. There was some growth after this and by the end of Ferdinand's reign there were on average 12–20 Hungarian nobles in the Viennese household (3–4 per cent of the total), which clearly represented an enormous loss of prestige compared with their presence at the late medieval court in Buda (40–50 per cent). Apart from a single Hungarian chamberlain (Kämmerer), Péter Macedóniai, most of the Hungarians were so-called *Hofdieners* with one, two or three cavalymen and *Truchseß*, but some of them were promoted after long years of service to the position of *Vorschneider* or *Mundschenk*. None of them, however, were court dignitaries, the only exception being the chairman of the Hungarian Chamber (1549–1556), Ferenc Thurzó of Bethlenfalva, who also served as chairman of the Aulic Chamber for several years after 1556. At the same time, one should also emphasise that servants at the Viennese court were chosen, almost without exception, from among the Hungarian aristocracy, almost all of whom went on to have successful careers in Hungary. This all shows that for members of the Hungarian political elite (during the reign of Ferdinand I, members primarily of the Balassi, Draskovics, Erdődy, Homonnai Drugeth, Mérey, Nyáry, Perényi, Révay and Thurzó families) integration into the Viennese court was, from the outset, a cornerstone of the careers in Hungary of Hungarian nobles. This meant overall that, even as early as Ferdinand's reign, service in what were *in fact* minor positions at the *joint* court in Vienna, was a sure foundation for the children of the Hungarian upper nobility, enabling them to obtain positions in the royal Hungarian court – which had been *independent* before 1526, but had become *nominal* in the mean time – thereby acquiring influential positions in Hungarian domestic political life.